

pobles de Cardós i Vall Ferrera, a Andorra i Arcavell, i *raçl* en diversos pobles de les Garrigues i el Priorat (Aitona, Poble de la Granadella, la Vilella Alta).⁷

¿Hauríem de pensar, doncs, en l'existència d'una variant *RADĒCE o *RADECE des dels orígenes? Fora del català no hi ha cap suport per a aquesta sospita, i en català l'únic suport amb què fora d'això topem és tan frèvol que a penes val la pena d'esmentar-lo: el nom de lloc *Los Reguers*, raval llunyà de Tortosa, als peus dels Ports de Beseit, prové certament d'un derivat de RADIX, com si diguéssim RADIC-ARIOS, 'arrelam de la muntanya', formació que en efecte indubtablement ha existit,⁸ i en un doc. de 1340 el trobo en la forma *lo Rabeguer*; però això, pel que fa a la *e*, és fàcilment explicable com a forma alterada, sigui per influència de *rael*, *arrel*, sigui, encara més simplement, per la del sufix collectiu *-eguer* (*pedreguer*, *verdeguer*, *justeguera*, *lladregada*, etc.). Ni tan sols tindria cap consistència pensar en un retop de la fluctuació que es registra en alguna altra llengua romànica (fr., etc.) entre VERVĒCEM i BERBĪCE, SORĪCEM i SORĪCEM; quant a pensar en quelcom de pre-romà està enterament descartat,⁹ entre altres raons ja pel fet que un *RADĪCE ante-romànic s'hauria accentuat a la *A* i no pas a la *Ē*.

Hem de concloure, doncs, que la forma del tipus *rael* i *rel* ha de tenir una explicació purament catalana també pel que fa a la *e*. I hi ha d'això una prova peremptòria i és que la *e* de *rel*, *arrel* o *rael* és unànimement oberta en tots els dialectes catalans: si ací hi hagués una *Ē* antiga hauríem de tenir *Ē* neutra en el dialecte balear i *ĕ* almenys en una part de les localitats occidentals i valencianes (sobretot tenint en compte que la *l* de *ŷ* hi resta *ŷ* encara a l'Edat Mitjana), quan en realitat ací hi ha *è* oberta pertot arreu; vocalisme típic en balear, valencià i occidental de les formes amb *e* que són d'entrada tardana.¹⁰

En realitat no tenen solidesa les objeccions posades a dalt a l'explicació purament catalana de la *é*. La diferència de tractament amb *aina* > *èina*, *baïna* > *bèina*, *faena* > *fèina*, *reïna* > *rèina*, *deïa* > *dèia*, etc., contra la monoftongació en *rel* deu obeir al fet de ser *rĕil síllaba terminada en consonant mentre en aquells altres mots el diftong termina síllaba: en certa manera l'equilibri síllàbic conduïa a una compensació. Hi ha almenys un cas en què s'ha produït aquesta contracció més forta, i és justament el mot on tenim síllaba tancada: *raïm* s'ha tornat *rem* no sols a Menorca sinó a tants llocs de Mallorca, que si no és la forma predominant ho sembla: segons *AlcM* ho diuen així no sols a Sóller, Alcúdia i Santanyí sinó a Palma mateix;¹¹ la rima ho comprova en el vell proverbi mallorquí «cada cosa a son temps i d'estiu *rĕms*». Tomàs Aguiló usa la frase *mitj figa i mitj rém* en *Rondalla de Rond.*, 13. I segons un doc. citat per *AlcM* ja es deïa *rems vermells* a Sóller l'any 1478.

I si en *rel* la monoftongació tingué un abast més general que *raïm* > *rem*, hi veig una explicació. *Aina* > *èina* sí, sense dificultat, però el procés paral·lel en la forma *raïu* (la primitiva i que hem de suposar pancatalana des de 1200 fins a una data potser més tarda-

na del que fan creure els mss.) conduïa a una forma *rĕiu* que bé podem qualificar d'impronunciable, i que no obstant degué existir amb caràcter més o menys durador en les albes de la llengua: ja hem vist que probablement ho deïa així Guillem de Cabestany a la fi del S. XII. Reduir-ho a la *reu* no era, però, gaire viable perquè això es confonia amb *l'arreu* (del verb *arrear*), però com que d'altra banda persistia en molts la pronúncia més conservadora *la raïl*, hi hagué alhora un compromís entre les dues formes que tendien a predominar espontàniament, i d'això resultava la predilecció per *la rel*; un altre compromís entre les dues formes fou *la rael*. A l'extensió d'aquesta (més passatgera i menys prestigiosa, vista la fredor que li demostren els bons escriptors medievals) contribuirien també metàtesis vulgars en casos com *arrelam* > *raelam*, *arrelar-se* > *raelar-se*, *arrelera* > *raelera*; prova que això contribuï bastant la donen la forma valenciana *real*, no estranya a mss. d'algun vell escriptor, i *arriel*, usat a Benigànim, Prades i Olot (< *arrei*l), segons *AlcM*.

No crec, però, que en el cas de *rael* i el seu grup hagi estat aquest darrer factor el més decisiu; sinó més aviat la persistència de *feels* al costat de *fels*, i tot el tipus *faent* ~ *fent*, *veeren* ~ *veren*, *plær* ~ *pler*, *alleeren* ~ *alleren*, la qual, havent-hi juntament *raïl*, tendia a fer escriure *rael* en lloc de *rel*, que des de molt antic deuria començar a predominar en el llenguatge col·loquial; en un mot: és ben possible que sota una grafia com *reel* del *Breviloqui* de Galles (*NCL.*, 104) no hi hagi gaire més realitat lingüística que en *cell* per 'cel' que es troba a cada pas en el ms. més antic de Muntaner.

Acabarem l'estudi completant les dades sobre l'ús modern de les diverses variants concurrents. De *rel* és encara escassa la documentació en els mss. medievals. «L'aver es *rel* de ància e de trebal» en les *Màximes Morals* de fi S. XIV (*CoDoACA* XIII, 180), i *AlcM* en cita un cas en Francesc Alegre a la fi del següent; el trobem en vells poetes mallorquins: (la fe catòlica) «és tan aprovada que blanca com liri / entre les espines / de les heretgies les *rels* ha tallades / e encarcerades / en l'antro de Ditis e infernals mones», a. 1487, Francesc Prats; «O creu --- / ab rames divines qui basten als cels / --- / donau-me la fruyta que-l món ha sentida, / qui dins purgatori poses dolces *rels*», a. 1541, Benet Espanyol (*JMBover, BiEscrBal.* II, 162.65.8; I, 255.5.10). Avui, en efecte, *rel* segueix essent la forma més general a Mallorca (veg. supra) i totes les illes (civ., PzCabrero; *BDC* I, 28).

Al Princ. ha predominat *arrel*, del qual no veig dades abans del primers del S. XIX (forma preferida en els diccs. moderns, ja Belv. 1803) ha tendit a generalitzar-se en tots els escr. Renaix. (ja *Atl.*, 176,88,110, etc.); sembla, només, que Milà i F. no la sentís com prou tradicional i digna del llenguatge noble, en restaurar *raïl*, que és quasi totalment estranya avui a l'ús del Principat, si en llevem una part de la vall de l'Ebre: ¹² «ara, ben lluny plantada de sa *raïl* / a dins d'ombrívol claustre benedictí, / al cel son perfum llan-